

УДК 368.041

**І. П. Мігус, д.е.н., доцент,
О. С. Гордієнко**

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

**РОЛЬ УПРАВЛІННЯ ЗАГРОЗАМИ ТА РИЗИКАМИ
В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**I. P. Migus,
O. S. Gordienko**

Cherkasy National University named after Bohdan Khmel'nitskii

**THE ROLE OF THREATS AND RISKS MANAGEMENT IN THE SYSTEM
OF ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES**

У статті досліджено сучасні підходи до управління ризиками. Проаналізовано основні етапи управління загрозами і ризиками в діяльності суб'єктів господарювання. Вивчено основні методи управління ризиками і методи зниження ризику. Запропоновано авторське визначення поняття «управління ризиком» з позицій економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Ключові слова: ризик, загроза, управління ризиком, зниження ризику, страхування.

Modern approaches to risk management are examined in the article. The main stages of threats and risks management in entities activity are analyzed. The basic risk management techniques and methods of risk reducing are studied. The authors' definition of «risk management» concept from the standpoint of economic security of business entities is offered.

Key words: risk, threat, risk management, risk reduction, insurance.

Постановка проблеми. Ризики стають невід'ємною частиною економічних відносин господарського механізму підприємства, оскільки значною мірою впливають на фінансові результати господарської діяльності і спричиняють виникнення потреби у створенні відповідних механізмів управління ними.

Страхування як система економічних суспільних відносин пов'язане з категорією ризиків. Проте не кожний ризик може бути прийнятий на страхування. Множинність ризиків, властивих господарському, соціальному життю суспільства, економічному і особистому життю людини, вносить елемент невизначеності, пов'язаний з очікуванням можливих збитків, що є проявом негативної дії ризиків. В той же час веденню підприємницької діяльності, здійсненню різного роду торговельних, інвестиційних операцій також внутрішньо властивий певний комерційний ризик. У процесі управління персоналом можлива поява інформаційного та кадрового ризику, які також потребують управління.

Аналіз основних досліджень. Теоретичні й практичні аспекти розробки системи управління економічними ризиками на підприємстві досліджували відомі зарубіжні та вітчизняні науковці, такі як: Дж. М. Кейнс, Г. Марковіц, А. Маршалл, Ф. Найт, А. Пігу, Ж.-Б. Сей, У. Сеніор, А. Сміт, Г. фон Тюнен, Й. Шумпетер, В. Шарп, В. Апопій, Г. Башнянин, О. Біла, В. Загорський, Г. Великоіваненко, Е. Величко, Г. Вербицька, В. Вітлінський, Ю. Єрмольєв, Я. Качмарик, І. Копич, Ю. Лисенко, А. Мазаракі, Н. Машина, Б. Мізюк, С. Наконечний, М. Павлишенко, В. Точилін, І. Шевченко, О. Ястремський та ін. Незважаючи на значну кількість публікацій з цієї проблематики, у науковій літературі не отримали належного висвітлення методи управління ними при гарантуванні економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Мета роботи полягає у дослідженні сутності та методів управління загрозами та ризиками в системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу. В наукових працях зарубіжних та вітчизняних вчених існують різні визначення поняття «управління ризиками». Авторами було систематизовано основні підходи, що наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Сучасні підходи до трактування поняття «управління ризиками»*

Підхід	Визначення	Автор
як наукова дисципліна	синтетична наукова дисципліна, яка вивчає вплив на різні сфери діяльності людини випадкових подій, які завдають фізичних і матеріальних збитків	Хохлов Н. В. [1, с. 9]
як наука	наука про забезпечення умов успішного функціонування будь-якої виробничо-господарської одиниці в умовах ризику	Лук'янова В. В. [2, с. 112]
як процес	багатоступінчастий процес, метою якого є зменшення або компенсація збитків для об'єкта при настанні несприятливих подій	Хохлов Н. В. [1, с. 16]
	процес розробки та впровадження програми зменшення будь-яких випадкових виникаючих збитків (втрат)	Лук'янова В. В. [2, с. 112]
	процес виявлення й оцінювання ризиків, а також вибір методів та інструментів управління для оптимізації ризику	Шпандарук В. О. [4, с. 242]
	ітеративний процес з чітко визначеними етапами, за допомогою якого менеджери можуть чітко уявити ризики, з якими стикається їх організація	Доба Н. М. [7, с. 28]
як результат прийняття рішень	прийняття рішень в процесі управління підприємством з урахуванням ризиків, що впливають на його діяльність	Лопатовський В. Г. [3, с. 105]
	не тільки заходи щодо зменшення негативного ефекту впливу виникаючих ризиків на досягнення цілей компанії, але й рішення, прийняті в умовах ризиків, які можуть принести додатковий дохід компанії в прогнозованому періоді	Сліпачук С. [6, с. 86]
як система	система цілеспрямованих заходів, які передбачають виявлення, оцінку ризик-факторів, які негативно впливають на життєдіяльність підприємства, розробку механізмів протидії їх впливу	Карпунцов М. [5, с. 73]

* Складено авторами на підставі [1-7]

Лопатовський В. Г. зазначає, що управління ризиками надає керівнику підприємства інформацію про:

- 1) наявні ризики, що впливають на діяльність підприємства, їх взаємозв'язки, можливість появи нових видів ризиків;
- 2) ймовірність настання ризикових подій, величину збитків внаслідок їх впливу, допустимий рівень ризиків, можливості зменшення ризиків;
- 3) потребу збільшення певного виду ресурсів – інформаційних, трудових, фінансових, матеріальних внаслідок впливу ризиків на діяльність підприємства [8, с. 185].

Система управління ризиками складається з двох підсистем: керуючої (суб'єкта управління) та керованої (об'єкта управління).

Суб'єктом управління ризиками є спеціальна робоча група, що здійснює управління ризиками, до складу якої входять керівники, фінансовий менеджер, маркетолог, економіст, юрист, спеціаліст зі страхування, залучені фахівці тощо.

Об'єктом управління є сукупність ризиків, які впливають на діяльність підприємства, його взаємовідносини з партнерами, конкурентами, кредиторами.

Процес впливу суб'єкта управління ризиками на об'єкт управління, тобто процес управління ризиками, може здійснюватися лише за умови обігу певної інформації між керуючою та керованою підсистемами.

Процес управління ризиками в багатьох наукових працях [1, 3–5, 7, 9–16] характеризується різноманітним поглядом на **етапи управління ризиками**, їх послідовність та взаємозв'язок.

Група науковців, такі як: Хохлов Н. В. [1], Доба Н. М. [7], Матвійчук А. В. [12] в процесі управління ризиками виділяють лише декілька послідовних етапів. Так, наприклад, Доба Н. М. [7, с. 28] акцентує увагу на таких етапах процесу управління ризиком: 1) встановлення контексту ризику (визначення стратегічних і тактичних цілей); 2) аналіз ризику; 3) ранжування і відбір ризиків; 4) вплив на ризик.

Хохлов Н. В. [1, с. 16] і Матвійчук А. В. [12, с. 13–14] розглядають такі, на їхню думку, основні етапи процесу управління ризиком:

- 1) аналіз ризику (виявлення, оцінка);
- 2) вибір методів впливу на ризик при оцінюванні їх порівнянної ефективності;
- 3) прийняття рішень;
- 4) вплив на ризик (зниження, збереження, передача);
- 5) контроль та коректування результатів.

Дослідники Андреева Т. Є. [9] і Стешенко О. Д. [15] розглядають управління ризиками на підприємстві як безперервний (замкнутий) процес. Так, наприклад, Андреева Т. Є. акцентує увагу на власних послідовних етапах замкнутого процесу управління підприємством в умовах ризику.

Автори Перекупнєва Т. В. [5] і Карпунцов М. [13] в процесі управління ризиками не виключають можливості прийняття рішення про повернення на попередню стадію для її перегляду, і за потреби, внесення коректив з метою подальшого ефективного управління. Особливістю дослідженого процесу управління ризиками, запропонованого цими авторами, є те, що він не утворює замкнутого циклу.

Науковці Вітлінський В. В. [10] та Лук'янова В. В. [11] більш детально розглядають процес управління ризиками, в якому на етапах аналізу ризику та визначення методів управління ним пропонують прийняти рішення – обрати один або декілька варіантів дій. Запропоновані вченими процеси управління ризиками також є незамкнутими.

Процес управління ризиками, запропонований Лук'яною В. В. [11, с. 182–188], охоплює такі етапи:

- 1) визначення (формулювання) мети;
- 2) визначення меж ризику;
- 3) встановлення факторів і джерел ризику;
- 4) розпізнавання ризику;
- 5) оцінювання ризику;
- 6) розрахунок або встановлення гранично допустимих рівнів різних видів ризику.

З позицій економічної безпеки основні етапи управління загрозами та ризиками розглядають Мігус І. П. та Лаптев С. М, які наводять модель взаємозв'язку загроз діяльності суб'єкта господарювання та ризику втрати його фінансових ресурсів, що складається з наступних етапів (рис. 1).

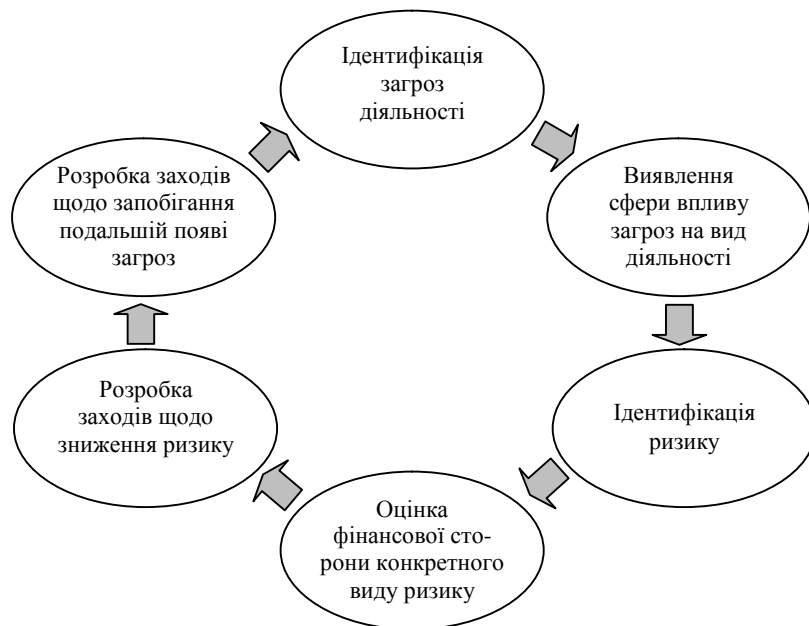

Рис. 1. Модель взаємозв'язку загроз діяльності суб'єкта господарювання та ризику втрати його фінансових ресурсів*

* Складено особисто автором [12]

Традиційно виділяють такі основні методи управління ризиками [13]:

1) контроль за ризиком:

- 1.1 відмова від ризиків шляхом припинення діяльності або володіння активами, пов'язаних з можливими збитками;
- 1.2 диверсифікація діяльності, активів та інших схильних до ризику об'єктів;
- 1.3 проведення превентивних заходів;

2) утримання ризиків:

- 2.1 створення цільових резервів і фондів;
- 2.2 самострахування;
- 2.3 кептивне страхування;
- 2.4 участь в несенні ризиків.

3) передача ризиків:

- 3.1 страхування;

3.2 кредит;

3.3 інші методи (хеджування, сек'юритизація).

Ряд вітчизняних авторів до основних методів зниження ризиків відносять:

- страхування,
- отримання додаткової інформації,
- розподіл ризику,
- лімітування,
- резервування,
- диверсифікацію,
- деривативи [14–17].

В російській економічній літературі відокремлюють ще такі методи, як перевірка партнерів з бізнесу та умов укладання контрактів, бізнес-планування, добір персоналу підприємства, організація захисту комерційної таємниці [18].

Відокремлення тих чи інших методів попередження і зниження ризику залежить насамперед від ідентифікації ризиків, класифікації та здійснення моніторингу у різних сферах діяльності, виявлення суттєвих і нехтування несуттєвими, а також використання різних методик для аналізу ризику з урахуванням поведінки його суб'єктів. У виробничо-господарській діяльності підприємства використовують такі поширені інструменти мінімізації ризику: бартер, оренда, лізинг, факторинг, інжиніринг, консалтинг тощо.

Методи зниження ризику поділяють на:

- зовнішні – страхування, розподіл ризику, деривативи, лобювання корпоративних інтересів, перетин за складом органів управління організацій, об'єднання, злиття;
- внутрішні – бізнес-планування, лімітування, резервування, здобуття додаткової інформації, диверсифікація, захист комерційної таємниці, підбір персоналу, перевірка партнерів по бізнесу, створення венчурних підприємств.

Страховання є одним із найпоширеніших та практично універсальних способів зниження ризику. Суть страхування полягає у переданні ризику за певну визначену плату (страховий внесок) страховальником (фізичною або юридичною особою) страховику (страховій організації). За умов настання передбачених страховим договором подій (страховий випадок) страховик повністю або частково відшкодовує страховальнику збитки (страхова сума). Відшкодовані страховиком збитки називають «першим ризиком», а невідшкодовані – «другим ризиком».

Висновки. Провівши дослідження поняття управління ризиками, яке існує в економічній літературі, авторами було запропоновано власне поняття: «управління ризиком» – це сукупність економічних відносин, пов'язаних з ідентифікацією та оцінкою ступеня можливого впливу загроз на систему економічної безпеки суб'єкта господарювання, та застосування методів їх нейтралізації.

Саме такий підхід дозволить всебічно досліджувати вплив загроз на стан системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Список літератури

1. Хохлов Н. В. Управление риском: учеб. пособие / Н. В. Хохлов. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 239 с.
2. Лук'янова В. В. Теоретичні аспекти управління підприємством в умовах невизначеності / В.В. Лук'янова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2006. – № 4, т. 1. – С. 111–116.
3. Лопатовський В. Г. Оцінка необхідності використання процесу управління ризиками на підприємстві / В. Г. Лопатовський // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – № 6, т. 1. – С. 105–108.
4. Шпандарук В. О. Вдосконалення управління ризиками підприємств на засадах реалізації превентивних заходів / В. О. Шпандарук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 3, т. 1. – С. 241–244.
5. Карпунцов М. Управління ризикостійкістю підприємства / М. Карпунцов // Економіка та держава. – 2008. – № 9. – С. 72–74.
6. Сліпачук С. Що таке ризик-менеджмент? / С. Сліпачук // Контроль. – 2009. – № 4. – С. 86–93.
7. Доба Н. М. Риск-менеджмент : конспект лекцій / Н. М. Доба ; Одес. нац. политехн. ун-т. – О. : Наука и техника, 2009. – 108 с.
8. Лопатовський В. Г. Організація процесу управління ризиками на вітчизняних підприємствах / В. Г. Лопатовський // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2006. – № 4, т. 3. – С. 184–188.
9. Андреева Т. Є. Ризик у ринковій економіці : навч. посіб. / Т. С. Андреева, Т. Е. Петровська. – Х. : Бурун и К, 2005. – 128 с.

10. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : навч.-метод. посіб. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
11. Лук'янова В. В. Економічний ризик : навч. посіб. / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 262 с.
12. Мігус І. П. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання / І. П. Мігус, С. М. Лаптев // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – 2011. – №12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>
13. Страхування : підручник / [керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець]. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.
14. Артемонова Н. С. Багатофакторні моделі прогнозування банкрутства суб'єктів підприємництва / Н. С. Артемонова, О. І. Продіус, С. О. Черкесова // Труды Одесского политехнического университета. – 2002. – Вып. 1 (17). – С. 271–274.
15. Богатырев А. М. Применение метода Дельфи в процессе разработки стратегического плана / А. М. Богатырев, Е. А. Голубёнок // Региональные перспективы. – 2000. – № 23. – С. 21–23.
16. Гранатуров В. М. Ризики підприємницької діяльності. Проблеми аналізу / В. М. Гранатуров, О. Б. Шевчук. – К. : Зв'язок, 2000. – 152 с.
17. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: навч. посіб. / Л. І. Донець. – К. : Центр навч. літ-ри, 2006. – 312 с.
18. Дубров А. М. Моделирование рискованных ситуаций в экономике и бизнесе / Дубров А. М., Лагоша Б. А., Хрусталева Е. Ю. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 389 с.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013.

Відомості про авторів

І. П. Мігус, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.

О. С. Гордієнко, аспірант кафедри менеджменту, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.